

van de staatssecretaris en ook van een aantal woordvoerders heeft één punt mij buitengewoon gestoord. Artikel 81c, dat uitgaat van een decentralisatie naar een gekozen bestuursorgaan, neemt in feite nu niet meer zo'n centrale plaats in als het had bij de opstelling van het wetsvoorstel. Ik heb dat nu juist gezien als een mogelijkheid om de ondemocratische bestuurslaag, die nu in regioverbanden in alle mogelijke vormen gestalte krijgt, een democratische inbedding te geven, omdat een dergelijk gedecentraliseerd niveau, de deelprovincie, tegelijkertijd een wat gestructureerdere samenhangende vorm is van het verlengde lokale bestuur. Ik vind het dan ook bijzonder jammer dat juist deze in democratisch opzicht duidelijke verbetering ten opzichte van het huidige model van de intergemeentelijke samenwerking om zeep geholpen dreigt te worden doordat artikel 81c in het amendement van de heer Van der Heijden wordt geschrapt. De staatssecretaris noemt als argument dat zij alleen bij "zware" bestuursorganen een democratische legitimatie daarvan eist. Zij verwijst daarvoor naar artikel 4 van de Grondwet. In zekere zin kan ik haar dat argument natuurlijk niet ontnemen, het is echter de vraag wanneer men kan spreken over een "zwaar" bestuursorgaan. Zijn dat alleen gemeentes en provincies, of is nu juist het gegeven dat de interbestuurlijke, de intergemeentelijke en wellicht straks ook de interprovinciale samenwerkingsverbanden qua kwaliteit en qua inhoud van taken dermate zware en ook op territoriale basis georganiseerde bestuursorganen zijn, dat zij nu juist die democratische legitimatie node ontberen? Dat is de reden dat ik vind, met inachtneming van de criteria die in de Grondwet staan, dat gekozen moet worden voor een democratische vorm van het middenniveau, zowel onder als boven het niveau van de provincie. Ik hoop dan ook dat de staatssecretaris in haar reactie, in het verlengde van de door haar gebruikte argumentatie, de afwijzing van artikel 81c ten sterkste zal ontraden.

Voorzitter! De staatssecretaris heeft aan het eind van haar betoog nog verwezen naar een aantal punten die al eerder in debatten aan de orde zijn geweest. Ik heb als punt genoemd de kan-bepaling in artikel 63, hetgeen natuurlijk te maken heeft met mijn opvatting over monisme en

dualisme. Het gaat erom of de wijze van overlegging van besluitvorming van gedeputeerde staten ten behoeve van provinciale staten facultatief geregeld kan worden of dat dit dwingend door provinciale staten geregeld moet worden. Onder verwijzing naar de parallel met de Gemeentewet merk ik op dat het daarin niet geregeld zijn hiervan, te maken heeft met het feit dat het toch om een kleiner bestuursniveau gaat, waarop dat wat minder dwingend geregeld hoeft te worden. Juist de provinciale bestuurscultuur, die toch een wat afstandelijker opstelling van de staten met zich mee blijkt te brengen, vraagt om een betere structurering van dit regelingsinstrument en ook van de communicatie tussen gedeputeerde staten en provinciale staten. Dat komt ook in andere elementen van het wetsvoorstel naar voren. Als het artikel een kan-bepaling inhoudt, moet het naar mijn mening vervallen, want dan kan men een en ander, als men het erover eens is, altijd regelen. Als men vindt dat een en ander meer verplichtend moet zijn voor de twaalf provincies, moet de kan-bepaling er uit worden gehaald. Ik heb daarom op stuk nr. 40 een amendement ter zake ingediend.

Voorzitter! Ten slotte heb ik nog een nieuw amendement ingediend op stuk nr. 39 over de neveninkomsten van gedeputeerden. Dit heeft te maken met het feit dat ik van de staatssecretaris geen antwoord heb gekregen op mijn vraag wat precies de reikwijdte is van artikel 43 en de krachtens dat artikel op te stellen AMvB. Nu is er een toezegging dat de staatssecretaris daarover met de Kamer zal spreken. Ik vind het juist om dit ook in de wet vast te leggen. Een volgende minister of staatssecretaris kan zich immers ongetwijfeld de toezegging van deze staatssecretaris niet meer exact herinneren en daarom is het goed, ook in de wet vast te leggen dat deze AMvB met de Kamer besproken zal worden, zeker wanneer het over de financiële rechtspositie van gedeputeerden gaat.

De kwestie van neveninkomsten die niet voortkomen uit de functie van de gedeputeerden is echter niet geregeld. Ik heb gezocht naar een regeling die het beste de materiële norm daarvoor in de wet vastlegt en die heb ik gevonden, zoals ik ook in eerste termijn heb gezegd, in de Regeling schadeloosstelling kamerle-

den. Die lijkt overigens erg veel op regelingen die ook in de APPA staan, waarin het niet gaat over cumulatie met schadeloosstellingen maar met uitkeringen. In de Wet regeling schadeloosstelling kamerleden is een percentage opgenomen tot waar neveninkomsten vrij zijn en tot waar zij gekort worden. Het lijkt mij volstrekt logisch, ook gelet op de hoogte van de salariering van gedeputeerden, dat wij deze parallel voor deze categorie politieke ambtsdragers doortrekken. Dan hoeft er ook geen misverstand meer te zijn over hetgeen de wetgever bedoelt te regelen voor de inkomenspositie van gedeputeerden.

Voorzitter! Ik dacht dat hiermee mijn bijdrage aan deze langdurige behandeling van de Provinciewet voldoende is geweest.

De voorzitter: De staatssecretaris zal morgen op een nader te bepalen tijdstip antwoorden.

Aan de orde is de behandeling van:

- **het wetsvoorstel Bepalingen inzake de beëdiging van de ministers, de staatssecretarissen en de leden van de Staten-Generaal bij de aanvaarding van hun ambt (Wet beëdiging ministers en leden Staten-Generaal) (21208);**

- **het voorstel van rijkswet Bepalingen inzake de beëdiging en inhuldiging van de Koning (Wet beëdiging en inhuldiging van de Koning) (21209; R1373).**

De algemene beraadslaging wordt geopend.

□

De heer **Wiebenga** (VVD): Mijnheer de voorzitter! Ik begin met een paar opmerkingen over het eerste van de twee wetsvoorstellen die wij gevoegd behandelen en dat betreft de beëdiging van ministers, staatssecretarissen en kamerleden. Vooraf merk ik echter op dat het opvallend is dat in één wetje de beëdiging van leden van de regering en leden van het parlement geregeld wordt, gelet op hun toch wel geheel verschillende rollen in het staatsbestel. Dit is echter meer te beschouwen als een opmerking vooraf; een ernstig bezwaar is dit natuurlijk helemaal niet.

Als eerste vraag ik mij af waarom

Wiebenga

dit wetsvoorstel geen rijkswet is. Ik mag toch constateren dat er wel degelijk sprake is van een verband met de overzijde van de oceaan. Daar wordt ook gezworen op het Statuut volgens het formulier dat voorgelegd is en, sterker nog, mede daarom ondertekent de minister voor Antilliaanse en Arubaanse Zaken het wetsvoorstel ook. Ik hoor hier graag een reactie op.

Voorzitter! Naar aanleiding van het onderhavige wetsvoorstel stel ik nog een paar zaken aan de orde. Als eerste betreft dit de verplichte partij-afdracht die, althans in sommige partijen, te eniger tijd het geval zou zijn geweest. Zijn de verplichte partij-afdrachten voor gekozen kamerleden — maar je zou ze ook van toepassing kunnen verklaren op bijvoorbeeld gekozen raads- en statenleden — nu eigenlijk verenigbaar met de zuiveringseed? Deze vraag kan bij dit debatje niet ontbreken, waarbij ik mij overigens afvraag of op dit ogenblik verplichte partij-afdrachten in de zin van een werkelijke verplichting bestaan. Heeft de minister van Binnenlandse Zaken daar kijk op? Bij mijn weten bestaat die bij de PvdA, maar ik zie al dat er neen geschud wordt. Als het inderdaad niet zo is, hoor ik dat graag van de minister, want zij weet dat ook uit anderen hoofde.

Ik stel die kwestie aan de orde omdat bij eerdere debatten, ook in deze Kamer, nogal eens werd geconstateerd dat een dergelijke afdracht geen probleem is met betrekking tot de zuiveringseed. Ter voorbereiding van dit debatje heb ik het boek "De grondwetsherziening van 1983" er nog eens op nageslagen. Dit wetsvoorstel vloeit immers rechtstreeks voort uit de grondwetswijziging. De hooggeleerde Kortman citeer ik als volgt: "Het aangaan van extra financiële verplichtingen door kamerleden of kandidaatkamerleden welke niet gelden voor het gewone partijlid staat op zijn minst op zeer gespannen voet met de grondwettelijke zuiveringseed. De kern van de zuiveringseed, te weten het uitoefenen van de functie in alle onafhankelijkheid wordt er door aangetast."

Ik zou hierop graag een reactie van de minister van Binnenlandse Zaken krijgen. Mocht haar antwoord daartoe aanleiding geven, dan is het misschien geen gek idee om dit punt door te geven aan de Commissie vraagpunten.

In de publieke opinie is ten aanzien

van de af te leggen eden gesproken over de vraag of extreem rechtse volksvertegenwoordigers de eed op de Grondwet wel met recht kunnen afleggen. De ene die wij hebben is overigens vandaag niet aanwezig. Bij de eed op de Grondwet denk ik natuurlijk aan artikel 1 van onze Grondwet, de anti-discriminatiebepaling die ongelijke behandeling in gelijke gevallen verbiedt. Mijn fractie is van mening dat op zichzelf die eed kan worden afgelegd. Dat gebeurt ook in raden en in dit huis. Die eed kan worden afgelegd ook als men van extreem rechtse politieke richting afkomstig is. Dit impliceert wel dat men niet alleen de eed op de Grondwet aflegt, maar ook op artikel 1 van diezelfde Grondwet. Artikel 1 is toch wel een vingerwijzing voor de opstelling die men in dit huis heeft te betrachten, ook als men van extreem rechtse zijde afkomstig is. Wellicht kan de minister hierop reageren.

Ik wil nog even reageren op hetgeen schriftelijk is ingebracht door de fractie van het Gereformeerd Politiek Verbond. Dit betreft de eed van trouw aan de Koning die ook in de tekst van de eedaflegging is opgenomen. Als ik het met mijn eigen woorden weergeef dan zegt de fractie van het GPV dat de monarchie in dit land aan de Grondwet voorafging en dat zij door de Grondwet erkend is. Mijn fractie geeft toe dat dit formeel het geval is. Ik wil echter herinneren aan het feit dat toen de Souvereine Vorst Willem Frederik in Scheveningen landde in 1813 hij meteen verklaarde zijn post slechts te aanvaarden: onder waarborging ener wijze constitutie. Formeel ging het koningschap aan de Grondwet vooraf, maar door de degene die het ambt als staatshoofd zou bekleden werd wel meteen gezegd dat hij dit alleen wilde doen onder waarborging ener wijze constitutie.

De heer **Schutte** (GPV): Hij was dan ook een heel verstandige vorst.

De heer **Wiebenga** (VVD): Zeker. Hij was een verstandig vorst. Deze telg van het Huis van Oranje deed meteen een verstandige en wijze uitspraak die je van een goed vorst mag verwachten, zeker in dat tijdsgevoel, vlak na de Franse revolutie. Vandaar dat een politieke richting als de liberale ook met het koningschap geen moeite heeft. Onder waarborging ener wijze constitutie is dat

goed. Misschien gaat de heer Schutte daar straks nog wel even op in.

Voorzitter! Ik kom te spreken over een volgend punt met betrekking tot dit wetsvoorstel. Het is een pleidooi voor de openbaarheid bij de beëdiging van ministers en staatssecretarissen. Dat kan in verschillende gevallen, met name natuurlijk bij het aantreden van een nieuw kabinet. Het kan echter ook geschieden bij een tussentijdse wisseling. Mijn fractie vindt dat het er eindelijk maar eens van moet komen. Ik mag erop wijzen dat de Koningin zelf, ons staatshoofd, in alle openbaarheid wordt beëdigd. Sommigen van ons hebben in 1980 de heel mooie plechtigheid "inhuldiging en beëdiging" in de Nieuwe Kerk meegemaakt. Wij worden als kamerleden uiteraard ook in het openbaar beëdigd. Andere gekozenen, raads- en statenleden, worden ook beëdigd. Als je kijkt naar de beëdiging van ministers, dan zie je dat ook in nogal wat andere landen de beëdiging van kabinetten doorgaans in het openbaar plaatsvindt. Dat is ook begrijpelijk want het is een belangrijk democratisch moment. Enige weken geleden hebben wij met de fractievoorzitters in de Kamer, de bijzondere Commissie vraagpunten, gesproken over het brengen van de democratie naar de mensen. Mijn voorstel is natuurlijk niet revolutionair maar het past wel in dat kader. Ik stel op dit punt een reactie van de minister van Binnenlandse Zaken op prijs.

Ik rond af met een enkele opmerking over het andere wetsvoorstel dat voorligt. Het betreft de inhuldiging van de Koning. Het is aardig om dat hier nog eens in discussie te brengen. De inhuldiging houdt een interessante symboliek in. Nadat de Koning belooft om de rechten van de burgers te beschermen, wordt hij ingezworen door de vertegenwoordigers van het volk. De eed van de Koning en daarnaast de plechtige verklaring van de Staten-Generaal geven de verplichtingen weer die vorst en volk — zo staat het ook hier en daar te lezen — tegenover elkaar hebben. Dat wil maar zeggen dat de inhuldiging in onze ogen wel iets meer is dan louter een mooie traditie. Het klinkt wat zwaar, maar dat is toch een iets andere benadering dan die van de regering bij de schriftelijke voorbereiding. Je zou het ook anders

Wiebenga

kunnen zeggen: wat is een Koning zonder dat een volk hem heeft aanvaard?

Met betrekking tot het wetsvoorstel inzake de beëdiging en inhuldiging van de Koning wil ik nog een reactie van de minister van Binnenlandse Zaken vragen. Die heeft betrekking op het tijdelijk terugtreden door de staatsrechtelijke Koning om politieke redenen. Ik stel die vraag met het oog op de recente Belgische koningskwesitie, waarbij de Belgische koning zijn ambt enige dagen niet heeft bekleed omdat er een beslissing voorlag die hij met zijn geweten niet in overeenstemming kon brengen. Zo hebben wij het waargenomen. Als dit feitelijk onjuist is, dan hoor ik het wel. Ik dacht dat het de abortuswet in België betrof.

Mijns inziens is het tijdelijk terugtreden door de Koning om politieke redenen in ons stelsel uitgesloten. Daar komt bovendien nog bij dat in België de ministerraad de functies van het staatshoofd overneemt wanneer de koning niet functioneert. Hier is dat anders. Dan komt de regent in beeld. Daar schiet je natuurlijk niet zoveel mee op. Het lijkt mij in ons stelsel niet mogelijk. Het is natuurlijk ook zeer ongewenst. Het is zonder meer ongewenst. In onze opzet past het niet. Omdat het heel kort geleden in België gespeeld heeft, hoor ik ook op dit punt graag een reactie van de minister van Binnenlandse Zaken.

□

De heer **Schutte** (GPV): Mijnheer de voorzitter! Discussies over de eden hebben in dit huis een lange traditie. Ging het in het verleden echter vooral om de vraag naar het recht van de overheid om de eed te verlangen, nu gaat het vooral om de inhoud van de af te leggen eden of beloften en de betekenis ervan. De inhoud van beide wetsvoorstellen als zodanig levert weinig problemen op. Er wordt uitvoering gegeven aan recente grondwetsbepalingen en de eedsformules sluiten nauw aan bij hetgeen tot nu toe gebruikelijk is.

Ik moet echter evenals de heer **Wiebenga** terugkomen op het karakter van de inhuldiging van de Koning. In de memorie van toelichting spraken de toenmalige bewindslieden van een sinds de invoering van het koningschap gevestigde traditie van de inhuldiging. In reactie hierop heeft onze fractie in het verslag het

standpunt ingenomen, dat over de inhuldiging van de Koning niet slechts in termen van traditie gesproken moet worden. De inhuldiging vormt naar onze mening het noodzakelijk complement van de beëdiging, waardoor de verbondenheid van de Koning en de volkeren van het koninkrijk tot uitdrukking wordt gebracht. Het antwoord van de regering hierop is weinig helder. De regering ziet de inhuldiging als "een waardevolle traditie, die op plechtige wijze de verbondenheid van de volksvertegenwoordigingen van de landen en Koning met het Statuut en de Grondwet tot uitdrukking brengt." Wie zijn nu volgens deze formulering met wat verbonden? Volksvertegenwoordigingen en Koning met Statuut en Grondwet of ook volksvertegenwoordigingen en Koning met elkaar? Dat was de formulering die de regering gebruikte in de memorie van antwoord bij de eerste lezing van de grondwetsherziening.

Onze volgende vraag in het verslag was naar het karakter van de plechtige verklaring. Draagt deze verklaring, zo goed als de eed van de Koning, het karakter van een eed? Het antwoord op deze vraag lijkt duidelijk. Met verwijzing naar het *regeringsstandpunt bij de algehele grondwetsherziening* wordt gesteld, dat aan deze verklaring geen zelfstandige juridisch-constitutionele betekenis toekomt en derhalve niet het karakter van een eed heeft. Inderdaad heeft de regering bij de grondwetsherziening benadrukt, dat de inhuldiging een kwestie van traditie is en geen juridische betekenis heeft. Kennelijk sprak de regering toen prof. Struycken na, die in een grijs verleden vrijwel letterlijk hetzelfde heeft verklaard. Maar daarmee was onze vraag niet beantwoord, laat staan naar tevredenheid. Immers, zelfs al zou het bij de inhuldiging slechts om een waardevolle traditie gaan, dan zou dit nog niet automatisch betekenen, dat de inhoud van de inhuldigingsverklaring niet het karakter van een eed heeft. De inhoud van de verklaring maakt dit al duidelijk. Er wordt in naam van de volkeren van het Koninkrijk verklaard, dat de voorzitter en de leden de Koning als Koning ontvangen en huldigen. Daarna zweren of beloven zij onder meer zijn onschendbaarheid en de rechten van zijn koningschap te zullen handhaven. Onmiskenbaar dus het karakter van een eed.

Nu de regering zo duidelijk afstand heeft genomen van een andere dan traditionele betekenis van de inhuldiging, wil ik daarop nog doorgaan. Ik ben het er mee eens, dat aan de inhuldiging als zodanig geen juridische betekenis toekomt in die zin, dat het een voorwaarde zou zijn voor de uitoefening of de erkenning van het koningschap. Wij kennen een stelsel van erfopvolging: le roi est mort, vive le roi! Maar daarmee is nog niet gezegd, dat de betekenis dus slechts symbolisch is. Ik kan het niet mooier onder woorden brengen dan Oud deed in zijn "Constitutioneel recht" in reactie op Struycken: "De eed mag stammen uit de graventijd, toen de verhouding tussen de beide staatsmachten Kroon en Volksvertegenwoordiging een andere was dan thans, er is tussen die graventijd en de onze toch deze overeenstemming, dat vorst en volk tegenover elkander wederkerige verplichtingen hebben. Het wederzijds afleggen van een eed geeft uitdrukking aan dit beginsel."

Deze gedachte heb ik in het verslag onder woorden willen brengen, toen ik de inhuldiging het noodzakelijke complement van de beëdiging noemde, waardoor de verbondenheid van de Koning en de volkeren van het Koninkrijk tot uitdrukking wordt gebracht. Een liberaal geluid van het goede soort dus. Daar kan de minister toch moeilijk bezwaar tegen hebben.

Mijnheer de voorzitter! Ik maak de overstap naar het tweede wetsvoorstel en daarvan in het bijzonder het onderdeel over de beëdiging van de leden van de Staten-Generaal. Ook hier moet ik weer zeggen, dat ik de antwoorden op enkele van onze vragen in het verslag niet bevredigend vind.

De eerste vraag had betrekking op het stemmen tegen de begroting van het Huis der Koningin, niet vanwege bezwaren tegen de cijfers, maar tegen de monarchie. Zoals bekend, is die vraag in het verleden wel actueel geweest, maar ook al behoort dit nu tot het verleden, de vraag is van algemener betekenis en kan als volgt worden geformuleerd: Is het verenigbaar met de eed van trouw aan de Grondwet wetsvoorstellen af te wijzen, die uit de Grondwet voortvloeien en daarmee formeel en materieel in overeenstemming zijn, om de enkele reden, dat men bezwaar heeft tegen de desbetreffende grondwetsbepaling?

De regering meent blijkens de nota

Schutte

naar aanleiding van het verslag dat er geen sprake is van strijd met de afgelegde eed van trouw, tenzij een kamerlid zich daarbij van ongrondwettige middelen zou bedienen. Realiseert de minister zich wat de consequentie van dit standpunt kan zijn? Een eenvoudige kamermeerderheid kan de uitvoering van een grondwetsbepaling blokkeren. Immers, wat één kamerlid of -fractie mag, mogen ook 76 leden. Mijns inziens had de regering dan ook ronduit op onze vraag moeten antwoorden dat zo'n tegenstem zich niet verdraagt met de eed van trouw aan de Grondwet. Wie trouw zweert aan de Grondwet, aanvaardt de Grondwet voor zijn functioneren als kamerlid zoals de Grondwet luidt, desgewenst om daardoor te streven naar een snelle grondwetswijziging. Hij aanvaardt daarmee ook de plicht, mee te werken aan de uitvoering van de Grondwet. Veelal zal daarbij ruimte ontstaan voor verschil van inzicht over de wijze van uitvoering, maar daar waar zich dat niet voordoet mag geen kamerlid of -fractie zich aan zijn grondwettelijke taak onttrekken. Wie dat toch wil, moet geen kamerlid willen zijn en zijn kracht zoeken in buitenparlementaire actie voor een andere grondwet.

Moeilijker ligt de situatie ten aanzien van een andere door ons gestelde vraag naar de verenigbaarheid met de zuiveringseed van een door kandidaat-bewindslieden aangegane financiële verplichting tegenover hun partij. De regering reageert erg terughoudend op deze vraag en wijst op de mogelijkheid voor de Kamer om hierover in concrete gevallen zelf een uitspraak te doen. Ik kan mij deze terughoudendheid wel voorstellen, maar meen tegelijk dat hierover geen onduidelijkheid mag bestaan. De zuiveringseed behoort tot de oudste kenmerken van ons politieke bestel. In de Grondwet van 1814 werd al verwezen naar het plakkaat van de Staten-Generaal van 10 december 1715 tegen het geven en nemen van verboden giften, gaven en geschenken. Terecht, want het vertrouwen in volksvertegenwoordigers staat of valt met het vertrouwen in hun onafhankelijkheid. Daarom doen politieke partijen en politici goed, elke schijn van financiële binding te vermijden. Wie zich geroepen voelt de partijkas te gedenken, die heeft daar alle mogelijkheden voor. Maar elke

koppeling met de kandidaatstelling dient mijns inziens te worden vermeden.

De vraag is tot wie een dergelijke regel zich richt. Primair tot degene die weet een eed van zuivering te moeten afleggen als hij gekozen wordt. Maar vervolgens ook tot partijbesturen die kandidaten voor een dilemma kunnen plaatsen. Tot slot tot alle gekozenen samen die van tijd tot tijd moeten beslissen over de toelating van nieuw gekozen leden. Ooit heeft hier in de Kamer een discussie plaatsgevonden over de vraag of boer Braat als lid kon worden toegelaten, omdat hij verdacht werd van betaling voor plaatsing van zijn naam op de kandidatenlijst. Zoals meestal bij dit soort zaken viel het feit niet te bewijzen, maar de waarde van het voorschrift dat een eed van zuivering moet worden afgelegd zit dan ook niet in de sanctie op schending van de eed, maar in het appel dat daardoor wordt gedaan op zuivere politieke verhoudingen en de mogelijkheid om hierover in voorkomende gevallen in het openbaar te discussiëren.

Ik sluit af met dezelfde vraag die de heer Wiebenga stelde. Wanneer mag het Nederlandse volk getuige zijn van de beëdiging van ministers en staatssecretarissen? De beëdiging van gekozen volksvertegenwoordigers vindt in het openbaar plaats, van benoemde bestuurders niet. Wat verzet zich ertegen dat dienaren van de Kroon ten overstaan van de Koningin in het openbaar de zuiveringseed en de eed van trouw afleggen? Zou dat niet een meer aansprekende bekroning van een kabinetsformatie betekenen dan het bekende plaatje op het bordes nadat kennelijk in het paleis de eden zijn afgelegd?

□

Mevrouw **Bijleveld-Schouten** (CDA): Mijnheer de voorzitter! Er zijn nu twee kleine wetsvoorstellen aan de orde, waarin voor ons, als vertegenwoordiging, belangrijke onderwerpen naar voren komen. In de eerste plaats is dat de beëdiging en inhuldiging van de Koning. In de nieuwe formulering van de eed of belofte wordt naar de mening van de CDA-fractie op treffende wijze de band met en de verbondenheid tussen de Koning, de Staten-Generaal en de Staten van de Nederlandse

Antillen en van Aruba tot uitdrukking gebracht. Het is een band die meer in het bijzonder voor de CDA-fractie geldt.

Dat de inhuldiging niet iets uit het verleden is, staat voor mijn fractie vast. Het is ook naar de huidige inzichten gewenst, de plechtigheid haar bijzondere karakter te doen behouden. Dat de verklaring die in 1980 door de voorzitter van de Verenigde Vergadering is uitgesproken een verankering in de wet zal krijgen, spreekt mijn fractie zeer aan. Ook daarin vinden wij de onderlinge verbondenheid met het koningschap en het koningshuis terug. Het zal duidelijk zijn dat het wetsvoorstel onze warme instemming heeft.

Het tweede wetsvoorstel betreft de beëdiging van ministers, staatssecretarissen en leden van de Staten-Generaal. De nieuwe formulering van de eed of belofte heeft de instemming van de CDA-fractie. Wat de leden van de Staten-Generaal betreft is er nu sprake van één eed of belofte in plaats van drie afzonderlijke. Hiermee wordt de onderlinge samenhang van de samenstellende delen beter tot uitdrukking gebracht. Er kan nu ook geen misverstand meer over bestaan dat het maken van onderscheid door het te beëdigende lid niet meer mogelijk is, namelijk de ene keer de eed en de andere keer de belofte.

Vervolgens ga ik ervan uit dat de minister het met ons eens is dat er geen ruimte is voor verklaringen na het afleggen van de eed of belofte, die de eed of belofte weer geheel of gedeeltelijk ontkrachten, zoals dit in enkele stadsdeelraden in Amsterdam verleden jaar gebeurde.

Ten slotte hoor ik met belangstelling het antwoord van de minister op de vragen van de heer Wiebenga over de openbaarheid van de beëdiging van ministers en staatssecretarissen. Wij achten dit een sympathieke gedachte.

□

De heer **Van den Berg** (SGP): Mijnheer de voorzitter! De SGP-fractie onderschrijft de noodzaak van de totstandkoming van de beide thans voorliggende wetsvoorstellen als uitvloeisel van de laatste grondwetsherziening. Wel merk ik op dat mijn fractie het indertijd wel betreurd heeft dat enkele onderdelen van de onderwerpen die in deze wetten behandeld worden, uit de Grondwet zijn verwijderd. Overigens wijst de

geschiedenis van de grondwetsherziening erop dat er materieel gezien geen breuk met het verleden is beoogd.

Ik wil in het bijzonder iets zeggen over wetsvoorstel 21209, de Wet beëdiging en inhuldiging van de Koning. Ook hiervoor geldt dat deze wet *alleen al door de grondwetsherziening noodzakelijk is geworden*. De wijziging die nu is aangebracht heeft zelfs al een relatie met de totstandkoming van het Statuut en is dus eigenlijk al veel langer nodig. Ik wijs erop dat in artikel 54 oud van de Grondwet werd gesproken over een plechtige verklaring die door de voorzitter van de Verenigde Vergadering der Staten-Generaal wordt uitgesproken, waaraan is toegevoegd "die vervolgens door hem en elk der leden hoofd voor hoofd beëdigd of bevestigd wordt". En dan rijst de vraag — ook vorige sprekers hebben erover gesproken — naar het juridisch gehalte van deze plechtigheid. Ook alle auteurs zijn het erover eens dat aan de inhuldiging op zich geen *juridische betekenis toekomt*, in dier voege dat bij ons geldt het principe van de continuïteit van het koninklijk gezag. De inhuldigingsplechtigheid constitueert in die zin dus niet iets. Het is zo dat daarmee in feite bevestigd wordt dat de Koning de uitoefening van het koninklijk gezag zelf ter hand heeft genomen. De Koning wordt dan ook beëdigd en ingehuldigd nadat hij de regering heeft aanvaard. Er is dus geen constitutief moment. De vraag kan wel gesteld worden — en wij hebben die in het verslag ook gesteld — wat de *juridisch-constitutionele betekenis* is van de inhuldigingsverklaring van de zijde van de voorzitter van de Verenigde Vergadering. Dat is dus eigenlijk de andere kant van de zaak.

En dan moet ik toch iets zeggen over de aard van deze plechtigheid. Wat dat betreft sluit ik mij aan bij hetgeen de heer Schutte ook heeft gezegd. *Mijn fractie vindt het bepaald mager dat in reactie op hetgeen onzerzijds in het verslag naar voren is gebracht, in de nota naar aanleiding van het verslag hoofdzakelijk* *gewezen wordt op een waardevolle traditie*. De vraag is — voor ons is het geen vraag — of dit recht doet aan de betekenis van het inhuldigingsceremonieel, waarmee toch uitgedrukt wil zijn dat vorst en volk tegenover elkaar, wederkerig, verplichtingen hebben. En wij willen

daar graag aan vasthouden. Ook al is men van mening dat in die zin aan de inhuldigingsverklaring geen *constitutieve betekenis toekomt, dan nog blijft de vraag — ook daarover heeft mijn fractie vragen gesteld — of hier toch niet sprake zou zijn van een eed*. Het karakter van de eed wordt in de nota naar aanleiding van het eindverslag zeer stellig ontkend. Dat roept in de eerste plaats de vraag op hoe dit zich verhoudt tot de bewoordingen van artikel 54 oud van de Grondwet — en daarmee is geen breuk beoogd — waar heel duidelijk wordt gesproken over "beëdigd", van de zijde van de Kamer ook, hoofd voor hoofd. De vraag is ook hoe dit zich verhoudt tot het *bijzondere karakter van de inhuldigingstraditie die ik zojuist heb onderstreept*. Ik wijs erop dat met name prof. Oud daarover hele duidelijke zaken heeft gezegd in zijn *Constitutioneel Recht*. Hij spreekt over het wederzijds afleggen van een eed die uitdrukking geeft aan het zojuist door mij verwoorde beginsel. In het licht daarvan, voorzitter, moet ook de vraag gezien worden die mijn fractie gesteld heeft in het verslag, namelijk wat dit nu betekent voor de eedsaflegging door de individuele leden. *Zijn aan deze verklaring ook gebonden, zo hebben wij gevraagd, die leden die individueel verklaren of verklaard hebben de monarchie voor ons land te verwerpen*. Op deze vraag is van *regeringszijde niet ingegaan*.

Omdat mijn fractie vindt dat wij hier niet louter spreken over een traditie uit het verleden maar over iets met *rijke betekenis ook voor het heden — de gebeurtenis in 1980 is terecht gememoreerd — menen wij dat er ten aanzien van dit punt meer duidelijkheid moet ontstaan*. De *schriftelijke beantwoording is door mijn fractie als zeer mager ervaren*. Wij geven graag de minister de gelegenheid om hierop thans iets dieper en iets bevredigender in te gaan. Wij hopen dat zij die gelegenheid zal benutten.

□

De heer Apostolou (PvdA): Voorzitter! De fractie van de Partij van de Arbeid heeft bij het voorbereidend onderzoek over de beide wetsvoorstellen die vandaag worden behandeld, geen op- en aanmerkingen gemaakt omdat onze fractie met deze wetsvoorstellen kan instemmen.

Met voldoening constateer ik mijn fractie dat de regering op zeer bevredigende wijze de vragen van de andere fracties heeft beantwoord. Wij kunnen daarmee volledig instemmen. Ook ten aanzien van de financiële bijdrage van kamerleden aan hun partij is mijns inziens een bevredigend antwoord gegeven. In de richting van de heer Wiebenga merk ik op, dat er, voor zover ik weet, ook voor de kamerleden van de fractie van de Partij van de Arbeid geen sprake is van een verplichting tot het geven van een bijdrage. Althans dat is mij nooit als zodanig gezegd. Het is wel zo dat wij inderdaad een bijdrage voor bijzondere kosten aan de partij geven. Zoals de heer Schutte heeft gezegd, gebeurt dat blijkbaar ook bij andere fracties in deze Kamer.

Ik wil nog een enkele opmerking maken ter ondersteuning van het wetsvoorstel inzake de beëdiging en inhuldiging van de Koning. Het gaat daarbij om het gebruik van de woorden "alle Nederlanders en alle ingezetenen" in het eedsformulier van de Koning. Terecht merkt de regering op dat hiermee misverstanden waartoe de term "onderdanen" aanleiding zou kunnen geven, worden vermeden. Het feit dat Nederland met name in de laatste vijftien jaar een pluriforme samenleving is geworden doordat verschillende bevolkingsgroepen van verschillende nationaliteiten in dit land woonachtig zijn, maakt de terminologie "alle Nederlanders en alle ingezetenen" volgens mij gewenst. Daarmee wordt mijns inziens de *verbondenheid van allen die in Nederland woonachtig zijn — dus alle ingezetenen — met het staats-* hoofd helder tot uitdrukking gebracht.

De interessante gedachte die met name door de heer Wiebenga naar voren is gebracht, namelijk de beëdiging van staatssecretarissen en ministers in het openbaar, is naar het oordeel van mijn fractie zeer de moeite van het bestuderen waard. Ik wil er dan ook bij de minister op aandringen, deze suggestie welwillend in overweging te nemen. Ik kan mij zelfs voorstellen dat de plechtigheid van de beëdiging van staatssecretarissen en ministers bij de start van een nieuw kabinet, plaatsvindt op een zodanige wijze dat de volksvertegenwoordiging en de bevolking daarvan, bijvoorbeeld door de media, getuigen mogen zijn. Het bevorderen

Apostolou

van de openheid, is een zaak die mijn fractie uit principe ondersteunt. Wij hebben derhalve geen bezwaren indien in de huidige traditie verandering komt. Dat zal mijns inziens ook goed passen in de ontwikkeling van de bestuurlijke en staatkundige veranderingen. Het zou een zekere ondersteuning van de openheid van de politiek kunnen zijn. Het zou een goede zaak zijn als die politiek door middel van dit uiterlijk vertoon dichter bij de mensen wordt gebracht. De door zakelijkheid en soberheid gekenmerkte Nederlandse politiek kan alleen maar voordeel hebben bij een in het openbaar laten plaatsvinden van de beëdiging van ministers en staatssecretarissen.

Minister Dales: Mijnheer de voorzitter! Ik dank de leden van de Kamer voor de aandacht, ook op dit eigenlijk haast voldragen moment, die zij hebben willen besteden aan een tweetal wetsontwerpen die formeel gezien – dat is ook terecht gezegd – zonder meer voortvloeien uit de grondwetsherziening van 1983. Ik heb dat zeer goed begrepen uit de verschillende bijdragen van de leden. Dat is onderhand ook wel tijd, voorzitter! De aandacht die hieraan alsnog besteed is, is mede een prelude geweest op de opmerking die velen gemaakt hebben, namelijk hoe zaken die niet formeel-juridisch behoeven te zijn, toch gewaardeerd kunnen worden. Ik kom daar nog op terug.

De wetsvoorstellen vloeien rechtstreeks voort uit de grondwetsherziening. Dat heeft het nodig gemaakt dat de wetgever ter zake van de formulieren voor de eden en de beloften nadere regels stelde. Een bijzondere plaats wordt mijns inziens ingenomen door het wetsvoorstel inzake de beëdiging en de inhuldiging van de Koning. Dat is uit de bijdragen ook wel duidelijk gebleken. Wij hebben hiermee nauw aangesloten bij de in de voorheen geldende Grondwet neergelegde regeling. Dat is ook wenselijk, want anders zou het geen vermelding behoeven, dat de sinds het ontstaan van ons Koninkrijk bestaande historische continuïteit in de wijze van beëdiging en inhuldiging van de Koning niet wordt doorbroken. Het is nu noodzakelijk dat de beëdiging en de inhuldiging van de Koning worden aangepast aan de in

het Statuut van het Koninkrijk gevestigde nieuwe rechtsorde in het Koninkrijk.

In de eerste plaats betekent dit dat het passend is dat de Koning naast de eed of belofte van trouw aan de Grondwet tevens de eed of belofte van trouw aflegt aan het Statuut als hoogste constitutionele regeling van het Koninkrijk en dat zijn gelofte zich richt tot de volkeren van het Koninkrijk.

In de tweede plaats is het passend om de betrokkenheid van de Staten van de Nederlandse Antillen en Aruba bij de inhuldiging met zoveel woorden vast te leggen. De inhuldiging na de beëdiging van de Koning – de heer Wiebenga heeft op welhaast virtuoze wijze met die volgorde gespeeld – geeft uitdrukking aan de verbondenheid van de Koning en de volkeren van het Koninkrijk, hetgeen belichaamd is in de parlementen van die landen. Wij menen dat er in de geest van het Statuut aan de inhuldigingstraditie op nieuwe wijze vorm kan worden gegeven. De heer Wiebenga heeft gevraagd: waarom geen rijkswet? Mijnheer de voorzitter! Het wetsvoorstel is niet ingediend als voorstel van rijkswet omdat de nadere regeling van de eden en beloften van de ministers, de staatssecretarissen en de leden van de Staten-Generaal niet een aangelegenheid van het Koninkrijk betreft, waarvoor door het Statuut een rijkswetprocedure wordt vereist. "Ook de vaststelling van de artikelen 49 en 60 van de Grondwet, waaruit deze nadere regelingen voortvloeien, is bij de algehele grondwetsherziening van 1983 bij gewone wetsprocedure geschied"; ik citeer dit, mijnheer de voorzitter, uit de nota naar aanleiding van het verslag waar de heer Wiebenga even overheen gelezen heeft. Ik duid hem dat niet al te euvel!

De heer **Wiebenga** (VVD): Ik vind het heel sympathiek dat de minister dat opnieuw voorleest, maar ik had hierbij ook een nadere vraag gesteld. Nu de Antillen en Aruba in de plechtige verklaring worden genoemd, denk ik dat het wel degelijk ook een aangelegenheid is die deze landen raakt. Is de minister dat met mij eens? Dat was mijn nadere vraag, maar ik begrijp dat dit de minister niet tot een nader antwoord verleidt.

Minister Dales: Nee. Het staat buiten twijfel dat deze rijksdelen

worden geraakt door alleen al het feit dat er over hen gesproken wordt. Dat is echter nog niet voldoende reden om de procedure van rijkswet toe te passen. Misschien dat u dit toch als een nader antwoord wilt opvatten. Ik heb er in ieder geval echt niet meer over te zeggen.

Door verschillende afgevaardigden is gesproken over het karakter van de plechtige verklaring. Het is duidelijk dat deze geen zelfstandig juridisch karakter heeft. Dat is eigenlijk ook door alle sprekers bevestigd. Daarover behoeven wij het dan ook niet te hebben. De heer Schutte verdient wel een antwoord op zijn vraag, wie nu met wat verbonden wordt. De volksvertegenwoordiging en de Koning worden verbonden met het Statuut en de Grondwet. Juist daardoor zijn de volksvertegenwoordiging en de Koning met elkaar verbonden.

Voorts is gevraagd naar het karakter van de plechtige verklaring. Onder de erkenning dat er geen zelfstandige constitutionele betekenis aan toekomt, vind ik dat er toch iets over te zeggen is dat meer is dan traditie. Zo voel ik dat zelf ook aan. Zij is natuurlijk ook meer dan een traditie. Ik ben ook best bereid om daarover heel duidelijke woorden uit te spreken. Traditie kan namelijk ook worden gezien als zo'n beetje de laatste trap van een heel loos geworden folklore die eenmaal in de zoveel tijd op een vaste datum of bij een bepaalde gelegenheid door een ieder grijnslachend wordt voltrokken, omdat men het gewoon nog wel aardig vindt. Dat kan natuurlijk bij de plechtige verklaring geenszins aan de orde zijn. Ik geef daarmee meteen aan dat het woord "traditie" nogal wat gradaties heeft. Het zou misschien al helpen als ik zou zeggen dat het bij de plechtige verklaring gaat om een levende, waardevolle en ook duidelijk begeerde traditie die zinvol is en die accenten bevestigt, hoewel zij geen formeel-juridische of constitutionele betekenis heeft.

Naar aanleiding van deze vraag rees bij mij wel enige twijfel. De Kamer kan toch niet denken dat wanneer er geen dergelijke betekenis is, er dan ook niet veel anders kan zijn? Er is natuurlijk cultureel een grote betekenis gelegen in de wijze waarop een volk soms beduidende waarden met een heel lange historie uitdrukt. Ik meen ook dat die gelegen is in de inhuldiging. In zoverre kom ik met overtuiging en plezier tegemoet

Dales

aan het verlangen om daar wat meer over te zeggen. Ik kan daar alleen formeel in termen van een wettekst natuurlijk niet zo gemakkelijk wat mee doen. Dat werd echter ook niet gevraagd.

De heer **Schutte** (GPV): Nee, zij het dat ik kritiek had op de vaststelling in de nota naar aanleiding van het verslag van "en dus geen eed". In de tekst is echter wel sprake van "wij zweren" of "wij beloven". Dat is de eedsformule. Het past ook bij uw eigen uitgangspunt, dat het als het ware een demonstratie is van de verbondenheid van de Koning met het volk via de volksvertegenwoordiging. Het heeft inderdaad geen zelfstandige juridische of constitutionele betekenis, maar dat neemt niet weg dat er via een wederzijdse eed (zie de woorden van Oud) wel sprake is van verbondenheid van die twee.

Minister **Dales**: Ik voel mij enigszins in de positie gedwongen om te kiezen tussen de heren Oud en Struycken.

De heer **Schutte** (GPV): Dat mag best voor een minister.

Minister **Dales**: Ja dat mag wel, maar ik weet niet of het ook maar iets helpt. Ook met het begrip "eed" wordt soms heel lichtzinnig omgesprongen. Ik wil dat niet navolgen. Het begrip is inderdaad van bijzondere symbolische betekenis en zeer inhoudsvol. Het is ook niet verbazingwekkend dat nog zeer velen daarbij een duidelijke ontroering gevoelen. Het is echter geen eed in de zin van een verplichting, waaraan je een sanctie zou kunnen verbinden, en ook hier zoeken we naar een benaming van een werkelijkheid die we niet gewend zijn in zuiver juridische zinnen en wetteksten.

De heer **Schutte** (GPV): Ik denk dat het vaker voorkomt dat er geen sancties kunnen worden verbonden aan iets wat toch inhoudelijk is. In het wetsvoorstel is sprake van "wij zweren, respectievelijk beloven". Dat is de gangbare formulering van een eed in Nederland. Het verwonderde mij dat in de nota naar aanleiding van het verslag werd gesteld dat het, omdat het geen zelfstandige juridische betekenis heeft, geen eed is. Zo is het namelijk niet.

Minister **Dales**: Kort voor dit debat

heb ik uiteraard alle stukken nog eens nader doorgelezen. Ik zou mij heel goed hebben kunnen voorstellen — zo gaat het vaker in het leven — dat we tekstueel daarbij wat royaler waren geweest, omdat het een gevoelig element betreft, maar ik kan er niets aan wijzigen, niet in de tekst van de wet en ook niet in wat ik hierover nu heb gezegd. Ik heb geprobeerd om aan te geven dat we hier met wezenlijke zaken te maken hebben, die bij de Nederlandse bevolking leven en heel uitdrukkelijk zijn verwoord door het parlement. Ik heb er daarom weinig behoefte aan, daar nog iets aan toe te voegen.

De heer **Schutte** (GPV): De tekst van de wet is duidelijk.

Minister **Dales**: Ja.

De heer **Wiebenga** heeft, denkend aan hetgeen zich enige tijd geleden in België met betrekking tot het koningschap heeft voorgedaan, gevraagd of een dergelijke situatie zich hier ook kan voordoen. Mijnheer de voorzitter! Hoewel dit in feite los staat van het wetsvoorstel, vind ik het flauw om daarom daar nu niet op in te gaan. Het is in ons stelsel inderdaad uitgesloten dat de Koning om politieke redenen tijdelijk zou terugtreden. Een kwestie zoals recent in België zou in Nederland dus inderdaad zijn uitgesloten.

De heer **Schutte** heeft de intrigerende vraag gesteld of het verenigbaar is met de eed van trouw aan de Grondwet, wetsvoorstellen af te wijzen die uit de Grondwet voortvloeien, en daarmee formeel en materieel in overeenstemming zijn, om de enkele reden dat men bezwaar heeft tegen de desbetreffende grondwetsbepaling. Mijnheer de voorzitter! De Grondwet zelf bevat geen verplichting voor de wetgever tot het aannemen van uitvoeringswetgeving. Als die verplichting voor de wetgever niet bestaat, kan de wetgever, of enig onderdeel daarvan, zulks weigeren te volgen. Dit betekent dat bij het stemmen tegen dergelijke uitvoeringswetgeving er slechts sprake zou zijn van strijd met de afgelegde eed van trouw, indien kamerleden zich zouden bedienen van ongrondwettelijke middelen.

De heer **Schutte** (GPV): Er zijn toch ook bepalingen in de Grondwet, die alleen maar materiële betekenis kunnen krijgen als er uitvoeringswetgeving is? Daarvoor geldt het

voorbeeld van de begrotingswet. Als in de Grondwet staat dat bij wet de vergoedingen voor de Koning of de leden van het Koninklijk Huis moeten worden geregeld, heeft zo'n bepaling alleen maar materiële betekenis als daar ook wetgeving voor komt. Als een kamermeerderheid dat los van de inhoud niet wil, wordt in strijd gehandeld met de grondwettelijke verplichtingen, en daarmee ook met de eed van trouw aan de Grondwet.

Minister **Dales**: Jawel, maar het is niet zo, dat wanneer bijvoorbeeld door een fractie of meerdere fracties of door de gehele Kamer de begroting van de Hoge Colleges van Staat of een onderdeel daarvan wordt afgestemd, daarmee tegelijkertijd wordt uitgesproken dat er geen uitvoering mag komen. Er wordt mijns inziens niets anders mee gezegd dan dat deze uitvoering er niet moet komen. Dat is een duidelijk verschil.

De heer **Schutte** (GPV): Het is natuurlijk geen theoretisch voorbehoud. Wij hebben de situatie in dit huis gekend, waarin tegen de begroting van het Huis van de Koningin werd gestemd, met daarbij de verklaring dat het niet ging om de cijfers maar om het feit dat men geen voorstander was van de monarchie. Dat was de concrete situatie, die zich op een aantal andere terreinen ook zou kunnen voordoen. Dan zeg ik: het is helemaal niet in discussie of dit wetsvoorstel of een ander wetsvoorstel er ligt, men wil gewoon niet meegaan met dit onderwerp omdat men bezwaar heeft tegen de grondwetsbepaling.

Minister **Dales**: De Grondwet kan niet zo ver reiken dat iedere discussie over de vraag of die altijd zo moet blijven daarmee verboden wordt. Dat is niet mogelijk. Zo wordt het ook niet opgevat. Anders zou het de facto betekenen dat, voor zover wij er zeggenschap over hebben, wij er eeuwigheidswaarde aan toekennen. Wij vinden dat de Grondwet dient te worden nageleefd. Gedurende deze periode kan er binnen en door de wetgever zeer wel gediscussieerd worden over gewenste wijzigingen.

De heer **Schutte** (GPV): Het gaat om de situatie waarin 76 van de 150 leden hier in staat zouden zijn om een feit tot stand te brengen dat

Dales

strijdigheid met de Grondwet oplevert.

Minister **Dales**: In een democratisch bestel is het altijd mogelijk in theorie een situatie te construeren waardoor dat bestel in zijn voegen wordt aangetast. Er zijn nog wel een paar voorbeelden die in die richting wijzen. Natuurlijk is dat hoogst interessant; ik ben ook gaarne bereid om hierover te discussiëren, maar niet vanaf deze kathedraal en in deze functie. Het is ook hoogst noodzakelijk dat dit regelmatig gebeurt. Enerzijds zullen wij onze democratie nooit zodanig willen dichtmetzelen dat er geen beweging meer in zit. Anderzijds zullen wij voortdurend moeten zoeken naar de zwakke plekken die wij nu net niet willen. In het voorbeeld van de geachte afgevaardigde Schutte acht ik dat nu niet echt aan de orde. Ik weet overigens niet meer of hij het was die dit punt naar de commissie-Deetman wilde verwijzen. Het gaat mij ook niet rechtstreeks aan, maar wellicht is het een suggestie.

De heer **Wiebenga** (VVD): Er zijn nog een paar punten over!

Minister **Dales**: Vervolgens zijn door verschillende geachte afgevaardigden nog een aantal opmerkingen gemaakt met betrekking tot de partij-afdracht en de al dan niet verenigbaarheid met de eed van zuiverheid. Er zijn geen partijen die een betaling van tevoren als eis hanteren voor de kandidaatstelling. Verder zijn er, naar ik aanneem, partijen — ik weet dat van mijn eigen partij beter dan van de andere — waar op enigerlei wijze ten aanzien van degenen die tot de prominente leden van de partij behoren en hoge salarissen hebben, de verhouding ter zake op enigerlei wijze is geregeld. Er zijn geen partijen die dat van tevoren doen. Dat is eigenlijk het springende punt, want het gaat om het oogmerk. Het gaat in dit verband om een richtlijn en er is dan ook geen sanctie. Bij een financiële teleurstelling kan een gekozen of benoemde volksvertegenwoordiger of iemand die een ambt bekleedt, niet door de partij worden teruggetrokken. Dat bestaat niet. Deze discussie is overigens helemaal niet nieuw, maar het is goed hier regelmatig op terug te komen. Dit leidt echter niet tot enige strijd met de eed van zuiverheid.

Vrijwel iedereen heeft de suggestie gedaan de eden en beloften van ministers en staatssecretarissen in het openbaar te laten afleggen. Ik vind dit een aardige suggestie. Ik heb het zelf tweemaal meegemaakt en het is inderdaad een zeer besloten plechtigheid. Ik kan hier echter geen klip en klaar antwoord op geven. Bij de eerstvolgende keer dat ik de eer heb door het staatshoofd te worden uitgenodigd, zal ik dit bij haar ter sprake brengen. Dat lijkt mij minimaal behoorlijk en beleefd. Ik zeg echter toe hierover te willen denken en dat op gepaste wijze aan de orde te stellen. Hoe langer je hierover nadent, hoe eigenaardiger het lijkt te zijn. Overigens is mij niet bekend dat ook maar iemand er ooit aan getwijfeld heeft dat de personen die op het bordes stonden de eden of de beloften niet hadden aflegd.

De heer **Wiebenga** heeft gevraagd of extreem rechtse gekozen volksvertegenwoordigers de eed op de Grondwet wel kunnen afleggen. Hij wees op het cruciale artikel 1. Voorzitter! Men legt de eed af met de bedoeling zich daarna daaraan te houden. Wanneer er sprake is van een evidente meeneed — dit kan echter pas nadien blijken — dan is er de mogelijkheid van strafvervolgning. Meestal hoeft men niet direct naar dit zware middel te grijpen, zeker wanneer het gaat om non-discriminatie. Er zijn inmiddels ook strafbepalingen die eenvoudiger procedures mogelijk maken.

In ons systeem gaan wij niet over tot het weren van partijen waarvan een overgroot deel van de bevolking denkt dat zij ideeën hebben die op gespannen voet staan met, zo niet echt contrair zijn aan hetgeen in de Grondwet is neergelegd. Hierover is in dit huis al veel eerder ampel gediscussieerd. Wij kennen de werkelijkheid. Het niet weren van deze partijen is wel eens de achillespees van de democratie genoemd. Ik ben overigens niet voor het weren van dergelijke partijen, maar dit lijkt mij dan nog een betere weg dan te zeggen: u kunt op grond van eerdere uitspraken de eed of de belofte niet afleggen. Ik zie hierin geen aangrijpingspunt, ook al heb ik begrip voor de zorg van de heer **Wiebenga**. Deze zorg wordt ook niet direct gevoeld door de onderhavige wetjes. Ik sluit niet uit dat hierover opnieuw met de regering moet worden gediscussieerd. Het antwoord op de vraag van de heer **Wiebenga** is

echter dat zo iemand de eed kan afleggen. Daar bestaat geen twijfel over.

□

De heer **Wiebenga** (VVD): Mijnheer de voorzitter! Ik wil om te beginnen de minister hartelijk danken voor haar plezierige bejegening van het voorstel dat ik in eerste termijn heb gedaan om de beëdiging van ministers en staatssecretarissen in de toekomst in het openbaar te laten plaatsvinden. Overigens dank ik ook de woordvoerders van de fracties van de Partij van de Arbeid, het CDA en het GPV voor hun ondersteunende woorden en hun betuigingen van sympathie daarvoor. Ik vind hetgeen de minister zegt, wijs. Natuurlijk moeten wij dat niet buiten de meest betrokkene om doen, onze Koningin. Natuurlijk moet ook bekeken worden hoe dat uitgewerkt kan worden. Ik heb er alle vertrouwen in dat dit toch wel tot een interessant klein vernieuwinkje van ons politieke bestel kan leiden. Dank dus voor de bejegening door de minister van Binnenlandse Zaken van dit voorstel.

Ik kom nog even op de "verplichte" partij-afrachten. Ook op dit punt vond ik de beantwoording helder. Ik denk dat in de Nederlandse politiek op dit ogenblik niet werkelijk van verplichte partij-afrachten sprake is. De minister sprak over een richtlijn en noemde daarbij een partij, de Partij van de Arbeid. Zij stelde daarbij dat er geen sanctie op was. Op zichzelf is er naar mijn mening wel een sanctie denkbaar, namelijk die van roeyement als partijlid. Ik geloof echter niet dat die sanctie wordt toegepast en ook niet dat daarmee wordt bedreigd, want als daar al mee bedreigd zou worden, dan wordt het tijd om daarover in zo'n partij nog eens goed na te denken. Dat zou dan een privaatrechtelijke sanctie zijn, hetgeen echter niet betekent dat de desbetreffende persoon als volksvertegenwoordiger of als ambtsdrager kan worden teruggeroepen. Maar nogmaals, ik denk dat de minister en wij het er dan nu over eens zijn dat een echte verplichting ongewenst is, maar zij komt naar het zich laat aanzien in die vorm ook niet in ons stelsel voor. Dat moet dan ook zo blijven.

Nog een opmerking over het karakter van de inhuldiging en met name over de plechtige verklaring die wordt afgelegd door de voorzitter

Wiebenga

van de Verenigde Vergadering van de Staten-Generaal en vervolgens door ieder lid. Ik ben het eens met de interpretatie van de schrijver Oud, dat het wel degelijk een eed is, maar ik ben het ook eens met de minister dat die eed geen constitutief effect heeft. Misschien kan de minister daarover in tweede termijn helderheid verschaffen. Het kan ook anders worden gesteld, namelijk het niet afleggen van de eed — in 1981 zijn ook enige leden van de Verenigde Vergadering niet op komen dagen en zij hebben de eed dus ook niet afgelegd, want dat kon ook niet een week later gebeuren, omdat dit natuurlijk alleen tijdens de inhuldiging gebeurt — heeft geen staatsrechtelijk gevolg, noch voor de Koning, die Koning blijft, noch voor het betrokken lid. Ik beschouw het afleggen van die plechtige verklaring, en de woorden en de gebaren zijn ook navenant, wel degelijk als een eed.

Ten slotte ben ik het ook eens met de minister dat wel degelijk ook door vertegenwoordigers van extreem rechtse partijen de eed kan worden afgelegd. Hij wordt ook afgelegd. Dat is dus mogelijk. Als de minister in haar beantwoording op dit punt even is ingegaan op een mogelijk partijverbod, moet ik toch echt het misverstand even wegnemen dat de VVD ook een verbod van partijen die aan de buitenkant van het politieke spectrum staan, nooit heeft bepleit. Integendeel, het lijkt ons wijs dat de kiezers in ons land daar een oordeel over vellen. En tot nu toe is het kiesvolk wijs genoeg geweest om die partijen niet te groot te maken.

Minister **Dales**: Voorzitter! Ik dank de heer Wiebenga voor zijn vriendelijke woorden.

Bij de voor mij niet verrassende mededeling dat hij de heer Oud zou volgen, laat ik niet na op te merken dat ik tegen deze liberale keuze natuurlijk geen enkel bezwaar heb. De heer Wiebenga vroeg hier in eerste instantie naar.

Hetgeen de heer Wiebenga voorts heeft gezegd is correct: een partijverbod hebben wij met zijn allen niet gewild. Op de VVD kan op dit punt dan ook geen enkele verdenking blijven rusten.

De algemene beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**: Ik stel voor, af te zien van artikelsgewijze behandeling.

Daartoe wordt besloten.

De twee voorstellen van (rijks)wet worden, telkens na goedkeuring van de onderdelen, zonder stemming aangenomen.

De vergadering van wordt 18.03 uur tot 19.30 uur geschorst.

De **voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat zij er rekening mee moet houden dat er morgen na de lunchpauze een stemming zal plaatsvinden, indien er morgenochtend bij de behandeling van het verslag van het mondeling overleg over de regeling geldelijke steun huisvesting gehandicapten een motie zal worden ingediend.

Ik stel voor, zo nodig vanavond na 23.15 uur door te gaan om de eerste termijn van de kant van de Kamer over de heroriëntering studiefinanciering af te ronden.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van:

- **het wetsvoorstel Wijziging van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs, de Wet op het hoger beroepsonderwijs en de Wet op de studiefinanciering, in verband met verhoging van het collegegeld en compensatie van de verhoging in het studiefinancieringsbudget (21888);**

- **het wetsvoorstel Wijziging van de Wet op de studiefinanciering ertoe strekkend om in het hoger onderwijs na de cursusduur + 1 jaar de studiefinanciering nog 2 jaren te verstrekken in de vorm van lening (heroriëntering studiefinanciering I) (21889);**

- **het wetsvoorstel Wijziging van de Wet op de studiefinanciering onder meer in verband met verlaging van het maximum van de rentedragende lening in het eerste jaar van de studie in het HO, het direct berekenen van marktconforme rente bij opname van studieleningen en wijziging van de bijverdienregeling (heroriëntering studiefinanciering III) (21890);**

- **het wetsvoorstel Wijziging**

van de Wet op de studiefinanciering ter vaststelling van een vast bedrag aan basisbeurs en van de normbedragen naar de maatstaf van 1 januari 1991 (heroriëntering studiefinanciering IV) (21891);

- **het wetsvoorstel Wijziging van de Wet op de studiefinanciering ertoe strekkend om degenen die, toen zij 27 jaar werden, aanspraak hadden op studiefinanciering, de gelegenheid te geven hun reeds begonnen studie af te maken met studiefinanciering in de vorm van rentedragende lening (heroriëntering studiefinanciering II) (21932);**

- **het wetsvoorstel Wijziging van de Wet op de studiefinanciering in verband met het opnemen van een andere grondslag voor indexering alsmede uniformering daarvan (heroriëntering studiefinanciering VII) (21992).**

De algemene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Willems** (Groen Links): Voorzitter! Toen in november 1989 Jacques Wallage en Jo Ritzen de taak op zich namen het totaal verziende klimaat in de onderwijswereld te lijf te gaan, beloofden zij het vertrouwen van het veld weer te willen herstellen door een open discussie aan te gaan op basis van argumenten en visie. Het boekhoudtijdperk was voorbij. Als het dossier van de studiefinanciering het voorbeeld moet zijn van deze nieuwe, frisse aanpak dan kan de fractie van Groen Links niet anders dan concluderen dat een slecht voorbeeld slecht doet volgen! De visie ontbreekt, de minister houdt zich doof voor creatieve oplossingen van anderen, de minister fixeert zich op het gedrocht dat inmiddels WSF-18-plus heet. Boekhoudkundige argumenten voeren als vanouds weer de bovenaan. Als het om het overleg met de studentenorganisaties gaat, had de minister weleens een voorbeeld kunnen nemen aan zijn staatssecretaris die urendurende en zelfs nachtenlange onderhandelingen is aangegaan met de onderwijsvakorganisaties. Gezien de kwaliteit van de notitie van de LSVB over de nu te bespreken wetsontwerpen had de